

«Να σου κάμω την ιστορία μου» - Παραμύθι, προφορική αφήγηση και λαϊκό θέατρο

Στέλιος Πελασγός

Περίληψη: Στη λαϊκή παράδοση, η αφήγηση είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη θεατρική πράξη, όπως φαίνεται και από τις τοπικές ελληνικές διαλέκτους. Το σύγχρονο κίνημα της αναβίωσης της αφήγησης είναι αποτέλεσμα αναζήτησης της ρίζας του λαϊκού θεάτρου, παρ' όλο που συχνά παραστρατεί σε ακαδημαϊκές φόρμες. Ο Έλληνας σύγχρονος ιστορικός, εάν θέλει να είναι λαϊκός παραμυθάς, οφείλει να είναι ένας θεατρικός δημιουργός στην υπηρεσία της κοινότητας και της παράδοσης του, ενώ συνάμα υπηρετεί την θεατρική πρωτοπορία.

Λέξεις-κλειδιά: Σωματικό θέατρο, Λαϊκό θέατρο, Μεσαιωνικό θέατρο, Πολιτικό θέατρο, Λαϊκός παραμυθάς, Επική αφήγηση, Φεστιβάλ αφήγησης, λαϊκές εξεγέρσεις, Jerzy Grotowski, Bertolt Brecht

Στην Κάσο, ελληνικό νησί που ακόμα δεν ξεπουλήθηκε, οι άνθρωποι μιλάνε τραγουδιστά και χρωματιστά όπως όλοι όσοι ανήκουν σε μια ζωντανή προφορική παράδοση. Κάνουν ακόμα αγώνες προφορικής ποίησης όπως στον καιρό του Ομήρου⁴ και παραβγαίνουνε στη μαντινάδα κι όταν θέλουν να σου διηγηθούν λένε: «να σου κάμω την ιστορία μου» (Μαυρολέων, 1997). Κι εσύ αναγνώστη/τρια θ' ανατριχιάζεις όπως εγώ με αυτήν την έκφραση. Από το «λέω» στο «κάνω» πηδάμε από την λογοτεχνία στο θέατρο.

Στον λαϊκό πολιτισμό όμως το «λέω» είναι «κάνω», ο λόγος προϋποθέτει το σώμα, η λέξη τον ρυθμό και τη χειρονομία. Δεν υπάρχει ΛΕΞΗ χωρίς ΠΑΡΟΥΣΙΑ. Η ομιλία είναι παράσταση (performance). Έχει χρώμα και ρυθμό, εντάσεις και χειρονομίες, παύσεις και γκριμάτσες. Ορισμένες φορές έχει και χρήση αντικειμένων ή τραγούδι. Παρατηρήστε σε κάποιες γωνιές του ελληνισμού που ακόμα οι άνθρωποι δεν πούλησαν την τοπική τους γλώσσα στις σχολικές κανονικότητες ή σε παραληρηματικές αρχαιολατρίες, σε μέρη όπως τα Επτάνησα ή η Κρήτη, η Πάφος ή η Νάξος, παρατηρήστε πώς οι άνθρωποι κουνιούνται με ένα ρυθμό την ώρα που μιλούν τη γλώσσα τους.⁵ Ακόμα έτσι φέρονται τα πολύ μικρά παιδιά πριν να τα περιλάβει το ανεπίσημο και επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα για να τα μάθει όχι μόνο να κινούνται και να μιλούν προβλεπόμενα, αλλά ακόμα και να παίζουν!

Γέννηση της λαϊκής αφήγησης - Γέννηση του λαϊκού θεάτρου

Κάπου μακριά στον τόπο και τον χρόνο μια ομάδα κυνηγών γυρνά στο χωριό καθώς πέφτει ο ήλιος. Δεν φέρνουν μόνο νεκρά ζώα φέρνουν και ιστορίες.

⁴ Το κίνημα της προφορικής ποίησης που είναι δυνατό και ακμαίο τις τελευταίες δεκαετίες και στην χώρα μας δίνει πολλές ελπίδες στην λογοτεχνία και το θέατρο.

⁵ Για την ανθρωπολογία και σημειολογία των παραστατικών τεχνών συχνή αναφορά αποτελεί η παρατήρηση του Jousse για τη γιαγιά που άρχισε «να ταλαντεύεται σε ένα ονειροπόλο, λικνιστικό ακομπανιαμένο» σαν να χορεύει αυτά που του διηγούνταν. (Jousse, 1974).

Φέρνουν τις πρώτες ιστορίες του ανθρώπου. Την ώρα που η φωτιά ψήνει τις σάρκες των αδελφών μας του δάσους ένας από τους κυνηγούς σηκώνεται. Στο φως της φλόγας που τρέμει και χτίζει σκιές, διηγείται τις πράξεις ζώων και ανθρώπων, το παιχνίδι του θανάτου με τη ζωή. Πίσω του κινείται ένας δεύτερος, σκοτεινός παραμυθάς, μια τεράστια σκιά. Οι θεατές του βρίσκονται για λίγο κάτω από το πετσί του ζώου ή νιώθουν τη χορδή του τόξου να τεντώνεται στα χέρια τους. Μέσα στο κεφάλι τους ανάβουν οι καθρεφτικοί νευρώνες και όλο το σώμα παίρνει διαταγή να νιώσει τις λέξεις και τις κινήσεις του αφηγητή. Βλέπουν με τα μάτια του και αγγίζουν με τα χέρια του.

Την άλλη μέρα στην άλλη άκρη του κόσμου, μια γυναίκα βγαίνει από τον ύπνο με τις εικόνες του ονείρου ακόμα ζωντανές στο σώμα της. Ταραγμένη φυσάει τα κάρβουνα και ξυπνά τη φωτιά περνώντας ξανά και ξανά από τον νου τις βραδινές της περιπέτειες. Βράζει ένα ζεστό με βότανα και μέσα της κατασταλάζουν οι βραδινές νοητικές εικόνες. Βγάζει μια φωνή και συγκεντρώνει γύρω της τους ανθρώπους που μόλις ξυπνήσαν. Εμπρός τους οι εικόνες του ονείρου γίνονται «μιμήσεις πράξεων» με αυθεντικά συναισθήματα. Το όνειρο θα είναι σημαδιακό και θα πλάσει τη ζωή και το μέλλον της κοινότητάς της.

ΠΡΟΣΕΞΤΕ ΚΑΤΙ: οι δύο παραπάνω σκηνές περιγράφονται σε ενεστώτα, στο χρόνο του Θεάτρου. Ο αφηγητής περνώντας από τον αόριστο της αφήγησης στον ενεστώτα της πράξης περνά ψυχικά και σωματικά από την αφήγηση στο θέατρο. Αφήστε τους φιλόλογους να μιλούν για ιστορικό ενεστώτα. Αυτός αφορά τη γραφή. Όταν ο προφορικός αφηγητής μιλά στον ενεστώτα χρησιμοποιεί τον ενεστώτα της πράξης, ζει αληθινά το αφήγημα. Μαζί του κι εμείς το κοινό του (Πελασγός, 2007).

Ένα ζευγάρι νεαρών Ρομά από την θεατρική ομάδα Ρομα-λέοι που εμπύχωνα στον Βόλο έρχονται στην Αθήνα και συμμετέχουν στην παράσταση προφορικής αφήγησης για τα δικαιώματα των Ρομά, στο θέατρο Μαιρηβή σε συνεργασία με την Διεθνή Αμνηστία. Μια στιγμή λαϊκού θεάτρου χωρίς πρόβες και προετοιμασίες. Αφηγούνται μαζί μου, χορεύουν, τραγουδούν.

Το λαϊκό θέατρο σήμερα

Ο κυνηγός κι η ονειρεύτρια ερωτεύτηκαν και κάναν παιδιά που ‘ναι όλα αδέλφια μου. Να σας πω για τρία, τον Παπα-Δημήτρη, την Ewa Benesz και τον Bruno de la Salle:

7 Αυγούστου 2022. Εκκλησία σε παραθαλάσσιο χωριό του Πηλίου. Η ομάδα κοινής παραμυθιακής ζωής ολοκληρώνει ένα τριήμερο μαθητείας παρακολουθώντας τη λειτουργία και κυρίως το κήρυγμα ενός ιερέα - λαϊκού αφηγητή. (Δεν είναι τηλεαγγελιστής ή σταρ ιερωμένος - έχει τη βαθιά σεμνότητα και ταπεινότητα του λαϊκού τελετάρχη). Οι κινήσεις του, η φωνή, οι λέξεις του, οι ερωταποκρίσεις με το εκκλησίασμα, οι παρεκβάσεις συγκλονίζουν την ομάδα με την απλότητα και τη φυσικότητα τους. Βλέπουν στην πράξη μια ιερή παράσταση αφήγησης / λαϊκού θεάτρου και μετά το εργαστήριο / σεμινάριο έχουν την ευαισθησία και τα νοητικά εργαλεία να την κατανοήσουν και να την αναλύσουν.

18 Νοεμβρίου 2010. Βαρσοβία. Θέατρο έρευνας «Jerzy Grotowski». Στη σκηνή η θρυλική ηθοποιός του Grotowski, Ewa Benesz λέει το επικό ποίημα Pan Tadeusz του εθνικού ποιητή της Πολωνίας Adam Mickiewicz. Ακίνητη. Καθισμένη σε μια καρέκλα. Το ίδιο είχε κάνει τα ηρωικά θεατρικά χρόνια 1975 - 1978 γυρνώντας τα καφενεία των χωριών της ανατολικής Πολωνίας με αυτή την «παράσταση». Δεν μιλώ πολωνικά. Έχω μαγευτεί. Βρίσκομαι σε μια κορυφαία στιγμή σύγχρονου λαϊκού θεάτρου που αναβιώνει στην σκηνή ενός «κανονικού» θεάτρου. Την άλλη μέρα αφηγούμαι εγώ. Το κοινό γελά, απαντά στις ερωτήσεις μου, φωνάζει, μου πετά σχόλια και αστεία. Προσπαθώ να αναβιώσω στη σκηνή στιγμές που έχω ζήσει σε πλατείες χωριών της Ελλάδας.

Την επόμενη στο πρωινό η Ewa μου διηγείται στιγμές της περιοδείας της στα καφενεία και μου λέει πως αυτό που κάνει ακόμα είναι να προσφέρει «παραθεατρικές εμπειρίες». Εγώ το αναγνωρίζω ως λαϊκό θέατρο.

17 Απριλίου 2010. Κοζάνη. «Εσύ δεν αφηγείσαι, εσύ κάνεις μεσαιωνικό θέατρο» μου πετά μισοειρωνικά ο γενάρχης της αναβίωσης της προφορικής αφήγησης στην Ευρώπη, Bruno de la Salle. Την προηγούμενη βραδιά είχε ψάλει / αφηγηθεί ένα μεγάλο κομμάτι της Οδύσσειας στα πλαίσια του Διεθνούς Φεστιβάλ Αφήγησης ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Κοζάνης. Αυτός που είχε γνωρίσει και τις μικρές σκηνές των λαϊκών μπιστρό και την αχανή σκηνή του Παλατιού των Παπών στην Αβινιόν απορούσε με την ελευθερία του αυτοσχεδιασμού και την καθοριστική συμμετοχή του κοινού στις παραστάσεις μου. Εκείνος άσχισε να συνδεθεί με την αυστηρή μετρική της αρχαιότητας και κοιτούσε με αμνηχανία την ελευθερία του λαϊκού θεάτρου του Μεσαίωνα και των νεότερων χρόνων. «Εσύ πρέπει να είσαι στη μέση της πλατείας και γύρω το κοινό».

Ναι, Μπρουνό, στη μέση της πλατείας και γύρω το κοινό, τότε σιωπηλό και τότε να παρεμβαίνει ελεύθερα ή τελετουργικά. Περιέγραψες σωστά το λαϊκό θέατρο αλλά και κάτι άλλο που γνωρίζει καλά ο Έλληνας, τον πρωταγωνιστή και τον χορό, την εκφώνηση και την αντιφώνηση.

Ο Έλληνας παραμυθάς - λαϊκός ηθοποιός

*«δύνανται παραστατικώς να διηγούνται
τα ιστορούμενα μετά ηθοποιίας» (Κονόμης, 1962)*

Στο λαϊκό θέατρο ο καλλιτέχνης είναι και συγγραφέας και σκηνοθέτης και ηθοποιός και τραγουδιστής και χορευτής. Αυτό δεν είναι και ο λαϊκός παραμυθάς (κι όποιος νεότερος αναζητά

και τολμά να συνεχίσει την παράδοση); Το σώμα του είναι σώμα του Παραμυθιού. Οι Έλληνες παραμυθάδες είχαν συχνά την συνείδηση πως είναι άνθρωποι – αφηγήματα. Καθώς το σώμα τους έδινε ζωή και ύπαρξη στα παραμύθια, η παράδοση τους επέτρεπε να τοποθετηθούν κι οι ίδιοι σωματικά μέσα στο παραμύθι τους. Αυτό συνέβαινε συχνά στο τέλος του παραμυθιού. *«Ηπήγα κι εγώ στο γάμο και μου δώκανε μια με την κουτάλα κι ακόμα στέκεται το σημάδι»*. (Καφαντάρης, 1988, 284)

Ο αφηγητής και ο performer του λαϊκού θεάτρου έχουν ένα μεγάλο κοινό χαρακτηριστικό που τους ενώνει: την ΑΚΡΟΑΣΗ. Την ακρόαση του κοινού, της ιστορικής στιγμής, της γύρω φύσης, των προγόνων πίσω από την πλάτη του και των αγέννητων μέσα στα σπλάχνα των γυναικών και των ανδρών: «Ο αφηγητής είναι αυτός ο ηθοποιός ο οποίος, αντί να δρα πάνω στην σκηνή, βρίσκεται συνεχώς σε κατάσταση ακρόασης». (Sarrazac, 1981, 54)
Ακροάται και αντιδρά και γι' αυτό η αφήγηση είναι πολιτικό θέατρο.

Αφήγηση, λαϊκό θέατρο και πολιτικό θέατρο

Δεν είναι τυχαίο πως το λαϊκό θέατρο και η αφήγηση των λαϊκών ιστοριών αναπτύσσονται σε έναν πολιτικό χώρο και χρόνο. Πολιτικός χώρος είναι το καφενείο για τη δημόσια αφήγηση (εκτός από την οικογενειακή ή της γειτονιάς στο τζάκι και στην σκιά της μουριάς). Στο καφενείο λέγαμε για τον Χότζα, για τον δεσπότη και τον παπά, για τον χονδρέμπορο και τον δραγάτη. Στο καφενείο στήνονταν και ο Καραγκιόζης. Το λαϊκό θέατρο κέντριζε και την πλατεία στις ζακυνθινές ομιλίες, ή στην πλατεία της Φεζ στο Μαρόκο. Πολιτικός χρόνος είναι ο χρόνος της ανατροπής, το καρναβάλι. Εκεί μπορούσαν να φωνάξουν και να γελοιοποιήσουν το άδικο του τσιφλικά και του κόντε. Ο Brecht είχε καταλάβει βαθιά την ταύτιση αφηγητή και λαϊκού ηθοποιού και μας προετοίμασε για τους μεγάλους παραμυθάδες / griot / ηθοποιούς όπως ο Sotigui Kouyate.

Μπορεί να υπάρξει σήμερα όμως ένα τέτοιο πολιτικό λαϊκό θέατρο - αφήγηση;

Όταν σφραγίστηκε το Εμπρός διοργάνωσα αφηγήσεις μπροστά στους τσιμεντόλιθους με σημαντικούς νέους/ες αφηγητές/τριες. Εκεί η Ζακυνθινή Αγγελική Αγαλιανού αφηγήθηκε μια «Ομιλία» που σκάρωσε σε άσογο δεκαπεντασύλλαβο και πλήθος τοπικές εκφράσεις για το φίμωμα του Εμπρός.

Όταν δημοσιεύτηκε η έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας που με πλήθος στοιχείων χαρακτήριζε το κράτος του Ισραήλ ένα κράτος απαρχαίντ, ξεκίνησα με την υποστήριξη της ένα πλήθος βραδιών αφήγησης με παλαιστινιακές σύγχρονες ιστορίες και λαϊκά παραμύθια σε όλη την Ελλάδα.

Ασφαλώς υπάρχουν πολλοί που θέλουν την τέχνη του παραμυθά και το λαϊκό θέατρο μια φολκλορική νοσταλγική ιδιομορφία σε ένα κόσμο απόλυτα εμπορευματοποιημένο και πειθήνιο.

Όμως το παραμύθι τελειώνει λέγοντας:

«Κι ήμουν κι εγώ εκεί
μ' ένα κόκκινο βρακί».

Και γιατί κόκκινο; Μην μπούμε τώρα σε αναλύσεις αρχέτυπων, το λαϊκό θέατρο μας θέλει τολμηρούς κι ο Ευριπίδης μας μιλά για τα εγκλήματα πολέμου των προγόνων του, εμείς θα δειλιάσουμε;

Κόκκινο βρακί για να στηρίξει τις εξεγέρσεις που συμβαίνουν τώρα και θα πληθύνουν αύριο με καρναβαλικό πνεύμα ανατροπής και παραμυθένιες ομορφιές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Jousse, M. (1974). *Anthropologie du geste*. Gallimard.

Καφαντάρης, Κ. (1988). *Ελληνικά λαϊκά παραμύθια, Τόμος Β' Ο Φεγγαράς*. Οδυσσέας.

Κονόμης, Ν. (1962). *Κυπριακά παραμύθια – Λαογραφία Κ'*. Λευκωσία.

Μαυρολέων, Μ. (1997). *Να σου κάμω την ιστορία μου...* Κέδρος.

Πελασγός, Σ. (2007). *Τα μυστικά του παραμυθιά*. Μεταίχμιο.

Sarrazac, J. (1981) στον τόμο *Pratiques de l'oral. Ecoute, communications sociales, jeu théâtral*. Armand Colin.

Βιογραφικό: Ο Στέλιος Πελασγός είναι ιστορητής (επαγγελματίας παραμυθάς), συγγραφέας, ψυχοπαιδαγωγός και σκηνοθέτης (www.storytelling.gr). Ρίχνει πλατιές πετρούλες στην επιφάνεια της ζωής και κάνουν «ψαράκι» πριν βυθιστούν. Τις μαζεύει από τα λόγια και τις ιστορήσεις των απλών ανθρώπων και τα βιβλία των ποιητών. Ξεκινώντας από το σωματικό θέατρο αρνήθηκε τον λόγο που γεννιέται από την γραφή και συνδέθηκε με την παράδοση της γιαγιάς του και το κίνημα του ζωντανού λόγου (Parole Vivante) των πρωτοπόρων Γάλλων ιστορητών. Με το κίνημα της αναβίωσης της προφορικής λογοτεχνίας και αφήγησης που ξεκίνησε στην Ελλάδα και στην Κύπρο, μέχρι σήμερα χιλιάδες παιδιά και ενήλικες έχουν συγκινηθεί από τα παραμύθια και τα σεμινάρια του στην Ευρώπη και σε όλη την Μεσόγειο. Κάποτε η θεραπευτική του αφήγηση διακονεί αναγκασμένους ανθρώπους (ανάπηρους, πρώην χρήστες ουσιών, φυλακισμένους, πρόσφυγες, Ρομά, ηλικιωμένους, παιδιά και γονείς στο αντικαρκινικό «Ελπίς» κ.ά.). Η διδακτορική του διατριβή απέδειξε τα οφέλη της παραδοσιακής αφήγησης για την ανάπτυξη πολλαπλής νοημοσύνης στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο και περιλαμβάνεται στα πανεπιστημιακά συγγράμματα της *eudoxus*. Έχει γράψει βιβλία για παιδιά και για μεγάλους, θεατρικά, μελέτες και συλλογές μαρτυριών. Η κρατική τηλεόραση έχει αφιερώσει τέσσερα ντοκιμαντέρ στο έργο του.

Στοιχεία επικοινωνίας: E-mail: <steliospelasgos@yahoo.gr>